

Kiss Áron – Koltay Gábor

Mit iszik és Poppert prédikál?

A közgazdaságtan kortárs metodológiája

Válogatásunk célja, hogy bemutassuk a közgazdaságtan kortárs metodológiájának néhány jelentős témáját és szerzőjét. E kutatási terület, amelyet a közgazdaságtan tudományfilozófiája néven is említenek, a nyolcvanas évek elején vált önálló diszciplínává. Újabb fejlődését nagyban befolyásolta a tudományfilozófiában és tudománytörténetben korábban bekövetkezett, többek között Kuhn, Lakatos és Feyerabend nevéhez köthető fordulat. A terület kutatóinak figyelme az általános tudományfilozófiai tendenciát követve arra a kérdésre összpontosult: „Mit csinálnak valójában a közgazdászok?”

Az elemzések központjában a következő kérdések állnak. *Hogyan adhatjuk megfelelő leírását annak a fajta tudásnak, amit a közgazdászok elméleti és empirikus módszerekkel felhalmoztak? Vagyis: milyen tudás a közgazdaságtani tudás? A közgazdászok elméleti tudása nagyrészt olyan analitikus (matematikai) eszközökkel alátámasztott egyszerű „történetek” elmondásából áll, mint David Ricardo csaknem kétszáz éves leírása a komparatív előnyök nemzetközi kereskedelemben játszott szerepéről. Ilyen történet a „kereslet törvénye” is, amely azt mondja ki, hogy ha egy termék drágább lesz, kevesebbet fogunk belőle vásárolni. Ha meggondoljuk, hogy a közgazdászok ezt az egyszerű meglátást az élet csaknem minden területével kapcsolatban alkalmazták, nem csodálkozunk, hogy az alábbi válogatás mindhárom szerzője foglalkozik e közgazdasági „törvénnyel”. És vajon mi az elmélet és empiria viszonya a közgazdaságtanban? Vajon a megfigyelés cáfolhatja-e a kereslet törvényét, a komparatív előnyök, a vásárlóerő-paritás vagy éppen az emberi tőke elméletét, avagy csupán azok alkalmazási területét jelölheti ki? A válogatás cikkei a kortárs diskurzusba illeszkedve azt mutatják, hogy ezekre a kérdésekre a közgazdaságtan nem várhat kész válaszokat a tudományfilozófiától; csak a tudományos gyakorlat közelebbi vizsgálata hozhat közelebb a válaszokhoz. Ebben a vállalkozásban pedig mind Mark Blaug esettanulmányai az elmélet és megfigyelés viszonyáról, mind Donald (Deirdre) McCloskey elemzése a közgazdaságtan retorikájáról, mind pedig Daniel Hausman elmélete a közgazdaságelmélet szerkezetéről egyformán segítségünkre lehet.*

Egy áttekintő írásában Daniel Hausman (1989) négy alapvető irányzatot különböztetett meg a közgazdaságtan módszertanában¹: a deduktivista, a pozitivist-popperianus, a pre-

1 A jelen írásban a „módszertan” és a „metodológia” szavakat azonos értelemben használjuk.

dikcionista és az eklektikus megközelítést.² Ha jeles képviselőik nevével kívánjuk társítani őket: ezek John Stuart Mill (illetve Millt követve Hausman), Mark Blaug, Milton Friedman és Deirdre McCloskey nézetei. Minden szelekció, így a miénk is, némileg önkényes. Blaug, McCloskey és Hausman írásainak kiválogatásával ugyanakkor módunk van mind a négy Hausman által megkülönböztetett irányzatot bemutatni, és ellentmondó megközelítések és érvek erőterében bevezetni az olvasót a kortárs metodológiai diskurzusba.

E bevezető fő része az imént felsorolt négy megközelítés szerint szerveződik. Elsőként Friedman híres esszéjével (1953) kapcsolatos újabb kutatásokat és vitákat tárgyaljuk. Ezután térünk rá Blaug, McCloskey és Hausman álláspontjának elemzésére, hogy válogatásunkban közölt szövegeik kontextusát megteremtjük.

A bevezetőben és a válogatásban nem törekedhettünk a közgazdaságtan metodológiájának teljes áttekintésére. Az olvasó hasznosnak találhatja Blaug (1980; 1992), Bruce Caldwell (1982; 1994) és D. Wade Hands (2001) monográfiáját, Hausman (1989; 2003) áttekintő cikkeket, illetve Caldwell (1993) és Hausman (1994) szöveggyűjteményét. Magyarul Bekker Zsuzsa (2002) és Madarász Aladár (2000) szöveggyűjteménye tartalmaz klasszikus módszertani szemelvényeket illetve cikkeket.

Milton Friedman és a közgazdaságtan „pozitivistá” önképe

A közgazdaságtanban, hasonlóan más diszciplínákhoz, a huszadik század közepe óta uralkodó nézet szerint a tudomány olyan elméleteket alkot, amelyből tesztelhető hipotézisek, előrejelzések vezethetők le. Az elméletek sikere azon áll vagy bukik, hogy az előrejelzései kiállják-e az empirikus tesztek próbáját. E módszertani nézet több fő forrásból táplálkozik. Az egyik Karl Popper ismert, cáfolhatóságra (falszifikáció) mint tudományos kritériumra alapozó tudományfilozófiája, amelynek Terence Hutchison személyében igen korán követője akadt a közgazdaság-tudományban (Hutchison 1939). Popperével rokon a tudomány ún. hipotetikus-deduktív modellje, amelyet Carnap és Hempel dolgozott ki. A közgazdászok számára a legfontosabb (szinte kizárólagos jelentőségű) forrás Milton Friedman magyarul is megjelent cikke a *pozitív közgazdaságtan módszertanáról* (Friedman 1953; 1986).

Friedman írása a közgazdászok által a mai napig leginkább ismert és idézett állásfoglalás tudományuk módszertanáról. A gyakorló közgazdászok a szöveg üzenetét a popperi-falszifikacionista nézettel egybehangzónak tekintik, bár Boland (1979) elemzése óta a metodológusok körében ezzel ellentétes konszenzus alakult ki. A többértelműség oka Friedman esszéjében keresendő: látszólag világos stílusa ellenére számos ponton enged meg ellentétes értelmezéseket.³ Blaug megfogalmazásában alig találunk két közgazdászt, aki teljesen egyetértene abban, mi Friedman valódi üzenete.

A következőkben megkíséreljük röviden vázolni az esszé fontosabb állításait. Friedman szerint a „pozitív közgazdaságtan” feladata, hogy olyan elméleteket dolgozzon ki, amelyekből értelmes, és az empiriával összevethető előrejelzések vezethetők le.⁴ Ennek megfelelően

2 Bár a tudományfilozófiai diskurzus foglalkozik e kérdéssel, a jelen írásban nem vizsgáljuk azon szempontokat, amelyek megkülönböztetik Popper álláspontját a Carnap és Hempel nevével fémjelzett pozitivistá (hipotetikus-deduktív) módszertanától.

3 Lásd például a kötetünkben közölt McCloskey-esszé erre vonatkozó megjegyzéseit (71–72. oldal).

4 A fogalom szembeállítható a „normatív” közgazdaságtannal, amely értékkelő kijelentéseket tesz.

az elméletek értékelésében is csak az előrejelzések pontossága játszhat szerepet. Így teljesen lényegtelen, hogy a kiinduló feltételek mennyire realiztikusak. E kijelentés teljesen összeegyeztethető a popperi-falszifikacionista nézettel. Friedman (valószínűleg nem minden provokatív szándék nélkül) azonban ennél is tovább megy: általánosságban, állítja, minél jelentősebb elmélettel állunk szemben, annál kevésbé realiztikusak annak feltételezései. Így például nem számít, hogy a cégek valóban úgy törekednek-e a legnagyobb nyereség elérésére, ahogyan a közgazdaságtani modellekben leírjuk. A fontos az, hogy az elmélet következtetései egybevájanak a megfigyelhető piaci kimenetekkel. Friedman ugyanakkor felismeri, hogy az észlelt jelenségek bármely halmaza potenciálisan számos elmélettel összeegyeztethető, és azt javasolja, hogy az elméletek értékelésekor azok „egyszerűségét” és „termékenységét” is vegyük figyelembe.

A feltételezések realiztikusságára vonatkozó kijelentés a cikk legvitatottabb állítása. Bruce Caldwell (1982: 177) szerint e kijelentés ellentmondásossága abból fakad, hogy nem ad közelebbi felvilágosítást arról, mit ért „realisztikus” feltevésen. Vajon egy feltételezés akkor realiztikus, ha „leíró értelemben pontos”, ha „intuitívan hihető”, ha „tesztelhető”, netalán „tesztekkel már alátámasztott”, vagy éppen „igaz”? Nem nagyon lehet vitába szállni azzal az állítással, hogy egy elmélet szükségszerűen egyszerűsít. Ha a tesztelhetőségről van szó, más pozitivistá tudományelméletek is egyetértenek azzal, hogy elsősorban az elméletek végkövetkeztetéseinek kell tesztelhetőnek lenniük. Az elméleti levezetés (vagyis a „hipotetikus-deduktív rendszer”) korábbi pontjain számos nem tesztelhető segédhipotézis, feltételezés és leegyszerűsítés van jelen. Másrészt, ha az elmélet célja (legalább részben) a valóság magyarázata, talán mégsem annyira előnyös ismereteinkkel ellentmondó elemekből felépíteni.

A *pozitív közgazdaságtan módszertanának* ma legelfogadottabb értelmezését Lawrence Boland (1979) adta. Szerinte Friedman instrumentalista álláspontot fogalmaz meg, amely értelmezést egy Bolandnak írt levelében maga Friedman is megerősítette.⁵ Az instrumentalizmus az az ismeretelméleti nézet, amely szerint a tudományos elméletek nem igazak vagy hamisak, pusztán többé vagy kevésbé megfelelő eszközök (instrumentumok) a tudós kezében egy adott feladat megoldására. A cél, amelyhez az elméletet mérjük, általában az előrejelzés. Ez a nézet valóban összeegyeztethető Friedman legfontosabb és legvitatottabb kijelentéseivel: az elmélet célja tehát az előrejelzés (és nem a magyarázat), a kiinduló feltételezések realizmusa pedig nem számít (hiszen egy elmélet nem igaz vagy hamis, csupán eszköz).

Friedman kritikusaival kapcsolatban Boland kifejti: egyikük sem tudott érvényes ellenérveket felhozni Friedmannal szemben, mivel egyikük sem vetett számot a szerző instrumentalizmusával. Boland kritikáját elfogadva Bruce Caldwell (1980, 1982: 179–184) kísérte meg Friedman instrumentalizmusának ezen mérce szerint is elfogadható bírálatát.⁶ Két jelentősebb tudományfilozófiai érvet lehet felhozni az instrumentalizmussal szemben. Elsőként, korántsem áll vitán felül, hogy a tudomány egyetlen célja az előrejelzés. Számos tudományfilozófus (pozitivisták is) vallja a magyarázat fontosságát. Másodsor, bár az instrumentalizmus kikerüli az elméletek igazságának kérdését, teljesen figyelmen kívül azt nem hagyhatja. Egy elmélet lehet igaz vagy hamis annak ellenére, hogy ennek eldöntésére nem vagyunk képesek. Az instrumentalizmus azonban ezzel a problémával kapcsolatban igen kevés segítséget nyújt. Caldwell (1982) a tudományfilozófiában az instrumentalizmussal szemben felhozott érvek

5 Boland szóbeli közlésére hivatkozva idézi Caldwell (1994: 178). A cikk keletkezéstörténetéhez l. Boland (2003).

6 Caldwellével nagyrészt egybehangzó kritikát fogalmaz meg Blaug (1992: 4. és 12. fejezet).

számbavétele után Friedman „belső” kritikájának lehetőségeit vázolja fel. Figyelmeztet arra, hogy az elméletek „egyszerűségének” és „termékenységének” hangsúlyozása ellentmondásban van az instrumentalizmussal, illetve ama kijelentéssel, mely szerint csupán egy elmélet előrejelzései számítanak. Ha viszont az előrejelzések pontosságá mellett néha más szempontok is számítanak, miért pont ez a kettő, és honnan tudjuk, hogy melyik mennyit nyom a latban?

Bár Friedman számos kijelentése összeegyeztethető más pozitivista (azon belül pl. popperi-falszifikacionista) álláspontokkal, a különbség nem elhanyagolható, amennyiben elfogadjuk instrumentalistaként való értelmezését. A pozitivista tudományelméletek a tudomány céljának általában a magyarázatot tekintik, vagy (mint Popper) az előrejelzés és a magyarázat szimmetriáját hirdetik. Mindezen különbségek ellenére ezen (Popper és Friedman nevéhez köthető) irányzatok a közgazdászok mindennapi diskurzusában egy többé-kevésbé homogén nézetté mosódnak össze, amelyben az elméletek empirikus tesztelésének jut a legfontosabb szerep.

Mark Blaug

Ha a közgazdaságtan módszertanának fordulatát egy pillanathoz akarjuk kötni, valószínűleg Mark Blaug 1980-ban megjelent *The Methodology of Economics* c. könyvéig kell visszamenünk, amelyben kijelenti: a közgazdászok nem gyakorolják a módszert, amelyet prédikálnak.⁷ Blaug kérdése: ha a közgazdaságtan célja valóban tesztelhető hipotézisek megfogalmazása, akkor mivel magyarázhatók az általános egyensúly elméletére fordított évtizedes erőfeszítések? Míg az elmélet a közgazdasági kutatás területei közt előkelő helyet foglal el matematikai precizitása miatt, mai formájában nincs közvetlen „empirikus tartalma”. Ezen azt kell érteni, hogy a kutatók nem vezetnek le belőle előrejelzéseket, avagy, popperi nyelven fogalmazva, az elmélet semmilyen esemény vagy megfigyelés bekövetkezését nem zárja ki (Blaug 1992: 165).⁸

Bár a közgazdaságtan metodológusai (és köztük válogatásunk három szerzője) szinte semmilyen tekintetben sem képviselnek konszenzust, ebben a kérdésben mégis megegyeznek: a közgazdaságtan „pozitivistá” önképe nincs összhangban a gyakorlattal. A közgazdászok erőfeszítései főként nem arra irányulnak, hogy cáfolható elméleteket dolgozzanak ki, és még kevésbé arra, hogy elméleteiket valóban nehéz teszteknek vessék alá. A konfliktust két módon lehet feloldani: vagy a tudományos gyakorlat hibás, vagy a pozitivista módszertan. Blaug az előbbi álláspont vehemens védelmezője; a popperi tudományfilozófia (annak is Lakatos Imre által módosított változata) alapján elemzi és bírálja a modern tudományos gyakorlatot. Vele ellentétben McCloskey és Hausman a falszifikáció módszertanát tartja elvetendőnek.

Mark Blaug 1954-ben, a Columbia Egyetemen szerezte doktori címét George Stigler és Terence Hutchison tanítványaként, disszertációjának témája a ricardói közgazdaságtan története a XIX. században.⁹ Később a London School of Economics valamint a University of London Oktatás-gazdaságtani Intézetének professzora volt, majd ez utóbbi professzor emeritusa. Legismertebb műve az 1962-ben megjelent *Economic Theory in Retrospect*, amely

⁷ Lásd Blaug 1992, többek közt xxvii, 111. és 243. oldal.

⁸ Az általánosegyensúly-elméletet lakatosi fogalmakkal veszi védelmébe Weintraub (1985), aki szerint az elmélet a neoklasszikus kutatási program „kemény magját” képezi. Ezzel a nézettel vitatkozik Blaug (1992: 168). Lásd még Hausman érvelését válogatásunkban az „egyensúlyelmélet” lakatosi értelmezéséről (114–115).

⁹ A szellemi életrajzhoz lásd Blaug 1994, 1998b.

ma is jelentős elmélet-történeti tankönyv. A könyv megjelenése utáni két évtizedben Blaug érdeklődése az alkalmazott közgazdaságtan felé fordult, főként az oktatás közgazdaságtánával foglalkozott. A hetvenes évek végén tért vissza eredeti érdeklődéséhez, az elmélet-történet és a módszertan problémáihoz.

Az 1980-ban megjelent mű teljes címe *A közgazdaságtan módszertana: avagy hogyan magyaráznak a közgazdászok*. McCloskey ironikusan megjegyzi: „hogyan magyarázott a fiatal Karl Popper” volna a pontosabb alcím.¹⁰ Ez a kritika azonban túlzó. Blaug ugyanis számot vet a popperi módszertannal szemben felmerült kritikus érvekkel.¹¹

A legfontosabb „naiv falszifikacionizmus” ellen felhozott érv a Duhem–Quine tézis. E szerint döntő cáfolatok nem lehetségesek, mivel egy kísérlet folyamán az aktuális elméletet csak számos kiegészítő elmélettel és peremfeltétellel egyszerre tudjuk tesztelni. Az elméletnek elmentmondó megfigyeléseket mindig magyarázhatják addig figyelmen kívül hagyott zavaró tényezők. Blaug szerint Popper tisztában van ezzel az érveléssel, sőt, éppen ez motiválja a legfontosabb popperi ajánlásokat: a tudós ne hozzon utólag „*ad hoc* kiegészítő feltételezéseket” egy elmélet megmentésére, és főként ne tegye elméletét előre védetté lehetséges cáfoló megfigyelésekkel szemben (*immunizing strategems*, Blaug 1992: 19).

A Duhem–Quine téziséből az következik, hogy döntő kísérletek nincsenek; a „verifikáció” és „falszifikáció” közti különbség nem logikai, vagyis nem azon a gyakran ismételt érven nyugszik, mely szerint a tudományos törvényeket tetszőleges számú támogató megfigyelés sem bizonyítja, viszont egy is elég a cáfolatukhoz. A tudósnak Blaug szerint (és olvasatában Popper szerint) azért kell cáfolatra törekednie és az elméleteket nehéz próbáknak kitennie, mert az elmélettel összhangban lévő megfigyelést találni túlságosan is könnyű. Ha csak a „verifikáló” empirikus tényeket vennénk figyelembe, még a legabszurdabb elméleteket is kivétel nélkül kénytelenek lennénk elfogadni.

Ha viszont sem a bizonyítás, sem a cáfolat nem végleges, hogyan ítéljük meg az elméleteket itt és most? Popper ennek a problémának a megoldására vezeti be a „korroboráció” (empirikus megerősítettség) illetve a „valószerűség” fogalmait. A korroboráció foka viszont Popper szerint is minőségi ítélet kérdése; nincsenek előre lefektethető szabályok, amelyek alapján egy adott pillanatban egyértelműen eldönthető, melyik elméletet támasztják inkább alá a tények (Blaug idézi Poppert, Blaug 1992: 25).

Blaug értelmezésében tehát egy árnyalt (nem „dogmatikus”, és nem „naiv”) falszifikacionista Popper áll előtünk.¹² A popperi módszertan továbbá Lakatos Imre elméletének elemeivel egészül ki Blaug értelmezéseiben:¹³ az elemzés egysége inkább a „tudományos kutatási program” (egymásból kifejlődő elméletek sora), mint az egyes elmélet. A kutatási programok „kemény magja” azon nézetek összessége, amelyeket a program képviselői sohasem kérdőjeleznek meg. A program fejlődése közben előadódó nehézségeket a „kemény mag” körül felépített

10 Lásd McCloskey, kötetünk 77. oldalán.

11 Az alábbiakhoz lásd Blaug 1992, I. fejezet.

12 Lásd Lakatos (1997: 22–42) hasonló szellemű értelmezését. Mivel Popper az 1920-as évektől kezdve többször újrafogalmazta nézeteit, nem csoda, hogy gondolatai több változatban élnek a tudományos közvéleményben. Szellemi fejlődéséhez lásd Popper (1992; 1998). A közgazdaságtani módszertan számára különösen nagy jelentőségű (bár kevésbé ismert) korai elemzése a társadalomtudományok ún. zéró-módszereiről (1957; 1989). Ehhez lásd Caldwell elemzését (1991).

13 Lásd Lakatos 1997. Lakatos elméletének közgazdaságtani alkalmazásához lásd többek között Latsis (1976), valamint de Marchi és Blaug (1991) konferenciaköteteit. De Marchi (1991) áttekintést nyújt és elemzi a problémákat, amelyekkel e megközelítés szembesül.

„védőöv” vagy „védőövet” segédhipotéziseinek ismételt átdolgozásával, újrafogalmazásával oldják meg. Minden kutatási program problémák és ellentmondó megfigyelések sorába ütközik fejlődése során. A hosszú távú sikernek vagy kudarcnak csak az lehet mércéje, hogy a kutatási program az újrafogalmazások folytán „progresszív problémaeltolódáson” megy keresztül (az újabb, javított, változatok korábban nem ismert tényekre hívják fel a figyelmet, újabb területeket vonnak érvényességi körükbe stb.) vagy „degenerálódnak” (*ad hoc* feltevésekkel magyarázzák kudarcaikat). További fontos eleme Lakatos felfogásának, amely szintén túlmegy a popperi elképzeléseken, hogy egy elmélet sohasem „egyedül” szembesül a tényekkel; az empirikus sikerek és kudarcok mindig elméletek versenyében kapnak értelmet (Blaug 1992: 35).

Blaug számára a módszertan mércéje nem az, hogy pontosan írja-e le a tudomány fejlődésének történetét. Szerinte a módszertan szerepe nem lehet a valós tudományos gyakorlat igazolása (ezt teszik az ún. „defenzív” módszertanok), csakis annak szigorú elveken alapuló értékelése és kritikája („agresszív” módszertan). Ebből a szempontból közelebb áll Popperhez, mint Lakatoshoz (Blaug 1992: 32).

A *közgazdaságtan módszertana* nagy részét esettanulmányok teszik ki, amelyekben Blaug a modern közgazdaságtan területeit vizsgálja a popperi-lakatosi módszertan szemszögéből. Mely problémára kíván megoldást nyújtani az adott elmélet? Mi az empirikus tartalma? Másként: milyen események előfordulását tiltja meg? Előrejelzett-e meglepő tényeket? Milyen erőfeszítéseket tettek a kutatók a tesztelésére? Értelmezhető-e a terület kutatási programként? Melyek a kutatási program vetélytársai? Az elmélet egymást követő megfogalmazásaival progresszív problémaeltolódás következett-e be?

A könyv első négy esettanulmánya a neoklasszikus közgazdaságtan központi „elméleteit” tárgyalja: a fogyasztói magatartás, a profitmaximalizáló vállalat, az általános egyensúly és a határtermelékenység elméletét. Ezek közül az elsőre térünk ki részletesebben. Ezt az elemzést az alábbiakban szembe tudjuk állítani mind McCloskey, mind Hausman megközelítésével.

A fogyasztói magatartás elméletéről szóló esettanulmány központi témája a „kereslet törvényének” elhelyezése a közgazdasági tudás kontextusában. A kereslet törvénye, mint tudva levő, azt mondja ki, hogy egy jószág iránti kereslet a jószág árával ellentétesen változik. Blaug elemzését azzal a megjegyzéssel kezdi, hogy nem könnyű eldönteni, vajon a kereslet törvényét „determinisztikus” vagy „statisztikai” vagy esetleg „okszági” törvénynek kell értelmezni (i.m. 139). Fogyasztók egy csoportjának piaci viselkedésére vonatkoztatva Marshall idejéig kivételt nem tűrő, determinisztikus törvénynek tekintették. Marshall óta viszont (csaknem általános érvényű) statisztikai törvényszerűségnek. Ugyanakkor oksági törvénynek is felfogható, amennyiben az ésszerű egyén vágyaiból és várankozásaiból vezetik le.

A fogyasztási viselkedés axiomatizált elméletének legfontosabb teljesítménye a kereslet változásának Slutsky–Allen–Hicks-féle felbontása jövedelmi és helyettesítési hatásra, amelyből az utóbbi mindig az árváltozás irányával ellentétes. Ennek az eredménynek a bemutatásakor a középfokú közgazdaságtani tankönyvek kiterjedten tárgyalják annak a lehetőségét, hogy bizonyos preferenciák mellett a kereslet törvényével ellentétes fogyasztói választás is elképzelhető, mégpedig az ún. Giffen-javak esetében.¹⁴ A Giffen-javak elemzése rámutat

14 Szemléltessük a Giffen-javak esetét egy képzeletbeli példán. Ha a krumpli drágul más javakhoz képest, de a fogyasztót pénzben kompenzáljuk a drágulásért, a krumpli iránti keresletének csökkennie kell. Ez az (egyértelmű) helyettesítési hatás. Ha viszont a kompenzáció elmarad, elképzelhető, hogy a fogyasztó vásárlóereje a drágulás hatására annyira csökken, hogy egyéb („luxus”-)javak fogyasztását fogja a krumpli javára csökkenteni. Ha ez utóbbi (jövedelmi) hatás kellően erős, a fogyasztó krumpli iránti kereslete az árnövekedés hatására – az elmélet szerint – nőhet.

arra, hogy a fogyasztás „tiszta elméletéből” még a preferenciák változatlansága és egyéb premissfeltételek teljesülése mellett sem vezethető le a kereslet törvénye.¹⁵ „Ez a döntő válasz az olyan aprioristáknak mint Mises és Robbins (...) akik szerint a közgazdaságtannak kvalitatív előrejelzésekre kell szorítkoznia, a kvantitatív előrejelzéseket viszont hiábavalóságuk miatt elhagynia. Valójában empirikus mérések nélkül még az olyan alapvető fogalmakat sem fogadhatjuk el általános érvényűként, mint a csökkenő keresleti függvény” (i.m. 145–146).

Blaug megítélése szerint a közgazdászok csak az empirikus kutatások kiértékelése alapján tekinthetik törvénynek a kereslet törvényét. A Giffen-javak jelentősége az, hogy nem találtak meggyőző példát a létezésükre. Blaug ezzel kapcsolatban Stigler szellemes érvét idézi (i.m. 146): ha valakinek valóban sikerülne megmutatnia egy piacról, hogy a kereslet törvényével ellentétesen viselkedik, biztos lehetne a hallhatatlanságban. Ha tehát a közgazdászok nem találtak kivételt, annak valószínűleg nem az az oka, hogy nem keresték.¹⁶

Annak fényében, hogy a törvény elfogadása empirikus érvekre vezethető vissza, Blaug megütközik a tankönyvek által választott hangsúlyokon. Hogyan lehetséges, hogy (néhány kivételtől eltekintve) a tankönyvek hosszú oldalakon fejtik ki a fogyasztói döntés matematikai elméletének legapróbb részleteit, miközben meg sem említik a keresleti függvények empirikus irodalmát? Az anyag egyes részeire fordított szellemi erőfeszítés mintha fordított arányban állna azok relevanciájával (i.m. 147).

Blaug könyvéből két kutatási program értékelését választottuk ki e válogatás számára, hogy működés közben mutathassuk be Blaug módszertani álláspontját. Mindkét elemzett kutatási program viszonylag új fejlemény a neoklasszikus közgazdaságtanban, legalábbis sokkal fiatalabb, mint a fogyasztói döntés vagy a határtermelékenység elmélete.

Az emberi tőke elméletével foglalkozó fejezet egyik jelentőséget az adja, hogy Blaug szűken vett szakterületét érinti. Amint az életrajzi vázlatból kiderül, Blaug két évtizeden át elsősorban az oktatás közgazdaságtanának kérdéseivel foglalkozott. Az utóbbi években Magyarországon is sokat vitatott kérdés, hogy mennyire becsülhetjük a felsőoktatás hozamát az egyén és a társadalom számára. Amint az első esettanulmányból kiderül, a humántőke-elmélet és riválisai vitájának ez egyik központi kérdése. A humántőke-elmélet szerint az oktatás növeli az egyén termelékenységét, és így a várható keresetét. Ezzel mind az egyén, mind a társadalom jól jár. Az ún. „szűrőhipotézis” (screening hypothesis) szerint ellenben az oktatás nem okozza a magasabb termelékenységet, csak kiválasztja a jobban képezhető diákokat. Az elképzelés radikális változata szerint a legkisebb oktatási rendszer a legjobb, legalábbis amíg a szelekciós funkciót betölti (lásd i.m. 214, valamint jelen kötet).

Blaug a humántőke-elmélet lelkes híve volt, és minden bizonnyal az első, aki az oktatási befektetések hozamáról végzett számításokat brit adatok segítségével.¹⁷ A hetvenes évek második felére jutott el az itt közölt írás végkövetkeztetéséig: a humántőke-elmélet nem téves ugyan, de kevésbé termékeny, mint azt az elmélet kifejtésének korai időszakában remélni lehetett, és nem képes felülkerekedni a screening-hipotézisen (1976, 1997b).

Ekkorra az oktatás valódi, a gazdasági fejlődésben betöltött szerepéről is megszilárdult Blaug elképzelése: az oktatás valódi jelentősége a viselkedési jellemzők (affective behavioral

15 Erre Blaug szerint Marshall hívta fel a figyelmet. Lásd i.m. 140 és az ottani hivatkozásokat.

16 Figyeljük meg, milyen könnyedséggel és meggyőzőerővel alkalmazza ez az érv a közgazdasági logikát a tudományos tevékenységre. Lásd alább McCloskey elemzését a kereslet elméletéről. Vajon a McCloskey által megkülönböztetett 11 típus melyikébe sorolhatjuk be Stigler érvét?

17 Ehhez és az alábbi megjegyzésekhez lásd Blaug önéletrajzi írását (1994).

traits) fejlesztésében áll, és sokkal kevésbé a kognitív és pszichomotorikus tudás és képességek átadásában.¹⁸ A pontosság egy az ilyen viselkedési jellemzők között: a munkaerő pontatlansága akár 50 százalékkal is növelheti a bérköltségeket a fejlődő országokban a fejlettekhez képest (Blaug 1997b: 214). Ebből az érvből világossá válik, Blaug a humántőke-elméletet *igaznak* fogadja el. A viselkedési jellemzőket oktatás nélkül elsajátítani nem lehet.¹⁹ Az oktatás termelékenységnövelő hatásába vetett hitet az itt közölt írásban is érezhetjük, például a szövegben leírt gondolat kísérlet ironiájában. Ennek fényében talán meglepő a cikk pesszimista végkicsengése. Hogyan lehetséges, hogy Blaug módszertani elvek alapján elítéli a humántőke-elméletet (degenerálódó programnak ítéli), miközben továbbra is igaznak tartja annak lényegi elemeit?

A második esettanulmány talán a legjobb illusztrációja Blaug ítéletének, amely szerint a közgazdászok nem azt teszik, amit prédikálnak. Gary Becker, a család új közgazdaságtanának alapítója, számos esetben alkalmaz öntudatos pozitivistá retorikát kutatási programja védelmében.²⁰ Egy Blaug által is idézett példa: az egyének preferenciáit (ízlését) adottnak kell vennünk, hiszen változó (vagy egyének között eltérő) preferenciákkal bármely közgazdasági jelenséget meg lehet magyarázni. Ez egyértelműen módszertani érvelés. Nem azt állítja, hogy az ízlések márpedig változatlanok, csupán azt, hogy változatlanok kell őket tételeznünk, ha azt akarjuk, hogy elméleteink tesztelhetők legyenek. Egy másik példa: a bűnözés Becker által felvázolt elmélete szerzője szerint azért elfogadandó, mert „kevéssel sokat” magyaráz meg, és nem hivatkozik olyan „ad hoc” elméletekre, mint az anomia, szocializációs problémák stb.

A pozitivistá retorika fényében meglepő lehet, hogy Blaug értékelése e kutatási programról lesújtó. A vád egyszerű: Becker elmélete nem jelez előre korábban nem megfigyelt, váratlan tényeket, csupán az eleve ismert statisztikai korrelációkat (vagy ahogy ezeket néha nevezik, „stilizált tényeket”) „jelzi előre”. Az elméletet nem vetik alá olyan próbáknak, amelyeken az el is bukhat. A Becker által felmutatott gyakorlat tehát „verifikacionista” – csak az elmélettel egybehangzó empiriát veszi figyelembe.

Ha a Blaug által képviselt módszertan kritikájának lehetőségét mérlegeljük, elsősorban a popperi-lakatosi módszertan kritikáját kell számba vennünk. Ezt az általános tudományfilozófiai kérdést e bevezetésben nincs módunk részletesen körüljárni, csak utalni tudunk azokra az irányzatokra, amelyek a közgazdaságtan metodológusai körében megfogalmazódtak. Deirdre McCloskey alább közölt esszéje részletesen foglalkozik azzal a kérdéssel, miért káros a „modernista” tudományelmélet, amelynek a popperi is egy változatát jelenti. Mások, így Bruce Caldwell (1984), a falszifikáció módszertanával szimpatizáló álláspontot foglaltak el, de hangot adtak aggályaiknak atekintetben, vajon alkalmazható-e a módszer a közgazdaságtanra. A falszifikáció lehetőségéhez azonban általános törvényekre van szükség, kontrollálható és nem túl számos kiinduló feltételre, megbízható adatokra, amelyek megfeleltethetősége az elméleti entitásokhoz problémamentes stb. Lévéen, hogy ezek a feltételek kevésbé teljesülnek a közgazdaságtanban, mint a fizikában, nem csoda, hogy a módszert e tudományágban kevésbé gyakorolják – így Caldwell. A válogatásunkban is szereplő Daniel

18 A hivatkozásokhoz lásd Blaug (1997b: 213).

19 Ugyanakkor az e hipotézis furcsasága, hogy az oktatás e „legfontosabb” tartalma csupán észrevétlenül, a kognitív és egyéb tartalmak mellett, mintegy mellékesen juthat érvényre; képzeljük el, hogyan is nézhetne ki a „pontosság oktatása” (uo.).

20 Hogy Becker retorikája egyéb szempontból is figyelemre érdemes, McCloskey elemzéséből látható (lásd alább a 91–92. oldalon).

Hausman (1985, 1988) azonban vitába száll e nézettel. Szerinte Popper módszertana igenis válasszal szolgál ezekre a problémákra, mégpedig túlon túl radikális válasszal: amennyiben egy elmélet problémákba ütközik a megfigyelésekkel, vagy megcáfoltnak kell tekinteni, vagy pedig ha zavaró tényezőkre akarjuk hárítani a felelősséget, e tényezőknek bizonyíthatóknak kell lenniük. A bizonyítás terhe tehát mindig az elmélet védelmezőjére nehezedik. Hausman szerint tehát a konzekvens falszifikacionistának megcáfoltnak kell tekintenie szinte a teljes közgazdaságtant, más tudományokat nemkülönben.²¹ A probléma nem a közgazdaságtan természetében rejlik, hanem a falszifikacionizmus elveinek tarthatatlan radikalizmusában. Hausman szerint azok a metodológusok, akik a popperi módszertannal szimpatizálnak, így Blaug mellett Johannes Klant (1984) és a már említett Hutchison, sohasem vonták le módszerük szükségszerűen radikális következtetéseit. Ehelyett mindig csupán a kritikai szellem és az empirikus tesztelés fontosságát hangsúlyozták. Ezzel ugyan bizonyosan jót tettek a szakmának. De még a jó irányba ható tanácsok sem igazolhatják a téves filozófiai doktrínához való ragaszkodást (Hausman 1992b: 89–90).

E gondolatmenet egy érdekes megfigyelésre ad alkalmat a jelen szöveggörnyezetben. Úgy tűnik, Blaug humántőke-cikkének esetében épp egy olyan esetet azonosítottunk, ahol a szerző egy általa hozzátvetőlegesen igaznak tartott elméletre alkalmazza a popperi-lakatosi módszertan radikális követelményeit – és ad elsőbbséget a módszertannak.

Deirdre McCloskey

Deirdre McCloskey esszéjének nyitó mondata Marc Blaugot visszhangozza: A közgazdászok nem követik módszertani rendszereik által lefektetett szabályokat. A következő mondat viszont (Blaug álláspontjával ellentétesen) így hangzik: Jobb is így. Ha Blaug Lakatos fogalmait alkalmazta a közgazdaságtan elmélettörténetére, McCloskey Feyerabendhez közelálló álláspontot fogalmaz meg: egy „agresszív”, „modernista” módszertan csak árthat a jó tudománynak. Ha a meggyőző érvelésnél szigorúbb kritériumokat akarunk szabni a tudományban, „azzal megengedjük, hogy az ismeretelmélet korlátokat szabjon az ésszerű meggyőző(őd)ésnek [persuasion]”.

McCloskey az „új” gazdaságtörténet területén lett ismert és elismert mielőtt érdeklődése módszertani kérdések felé fordult volna. Ez a terület a gazdaságtörténet jelentős kérdéseit tette újra vizsgálat tárgyává modern közgazdasági elméletek és statisztikai módszerek segítségével. Tizenkét évig a Chicagói Egyetemen tanított, jelenleg a University of Illinois professzora Chicagóban. „A legfurcsább személyes adat velem kapcsolatban, hogy 1995-ig Donald voltam” – írja honlapján. Nemi identitásváltásáról önéletrajzi könyvében számol be (McCloskey 1999). A módszertani korszak után McCloskey ismét gazdaságtörténeti kérdések felé fordult, azok filozófiai és ideológiai vonatkozásaira koncentrálván. *Bourgeois Virtues* (Polgári erények) című könyve (2006) a kapitalizmus és az erények kapcsolatát elemzi; a szerző kifejezésével a kapitalizmus védőbeszéde kíván lenni.

21 Feltéve, hogy elfogadnánk ezt a következtetést, folytatja Hausman, még mindig volna két mód a tudomány továbbművelésére: egyrészt elfogadhatnánk, hogy a közgazdaságtan téves, de megtarthatnánk a gyakorlati alkalmazások jelentősége miatt. Ellenkező esetben mondhatnánk, hogy a közgazdaságtan nem empirikus vállalkozás, nem tudományos elméletek, csupán tisztán analitikus állításokat fogalmaz meg (pl. érvek konzisztenciáját ellenőrzi), és ezért nem tesztelhető.

McCloskey gazdaságtörténeti munkáinak egy része az ipari forradalom és a viktoriánus kor Anglijának gazdaságát elemzi.²² A gazdasági növekedés, ipari termelékenység és külkereskedelem kvantitatív elemzésével nemritkán módosítja a korábbi gazdaságtörténeti konszenzus megállapításait, így például vitatkozik a XIX. végi Anglia lemaradásának széles körben elterjedt elképzelésével (1970). Richard Zecherrel közös elemzésében (1985) az aranystandard működéséről a jegybankok korabeli szerepével kapcsolatos elterjedt nézettel száll szembe.

Kutatásának egy másik ága a középkori és korai újkor paraszti gazdálkodással foglalkozik (szintén Anglia példáján). Ez a terület is hosszú (és ideológiailag csöppet sem semleges) gazdaságtörténeti viták tárgya. McCloskey kutatásai abba a vonulatba illeszkednek, amely szerint középkori gazdaság nem érintetlen a kapitalizmus logikájától, éppen ellenkezőleg, az általános gazdasági elemzés számára hozzáférhető terület. Egy elemzése (McCloskey 1976) azt a (modern megfigyelők által értetlenséggel fogadott) gyakorlatot elemzi, hogy a parasztok földjüket szétszórt apró egységekben tartották a középkorban. McCloskey a fennmaradt adatokból számos direkt és indirekt bizonyítékot gyűjt össze annak a nézetnek alátámasztására, hogy ez a struktúra a gyakori és szűken lokális természetű elemi károk elleni biztosításnak tekinthető, alternatív biztosítási lehetőségek hiányában. Egy kapcsolódó kutatásban McCloskey és Nash (1984) a gabona tárolására és az év folyamán változó árára vonatkozó feljegyzésekből következtet a középkori falusi gazdaságban uralkodó kamatlábra. Más modern kutatásokkal összhangban ezek a számítások azt mutatják, hogy a XIII. századi falusi gazdaságban a pénzben mért kamat 20 és 30 százalék közötti volt, és lassan, csak a XVI. századra mérséklődött 10–12 százalékra. A szerzők szerint a magas kamatszint volt a fő oka, hogy a középkori falvak lakói nem tudtak számottevő gabonataralékot átvinni egyik évről a másikra. De a magas kamatszint következményei ennél sokkal jelentősebbek. A szerzők megítélése szerint „minden gazdasági intézmény – még maga a jobbágyosság is – a túlzottan drága tőkepiac helyettesítőjének tekinthető” (i.m. 93).²³

Egy piacpárti közgazdász áll előttünk, teljes chicagói fegyverzetben. Annál meglepőbb talán, hogy McCloskey következő korszakában rebellis közgazdaságtani módszertant űz, és a chicagói közgazdászok tudományos módszerről alkotott véleményének ellenkezőjéért száll síkra. Anélkül (és ezt is fontos megjegyezni), hogy a chicagói közgazdaságtant magát megtagadná. „Sok általam csodált közgazdász pozitívista fogalmakat használ – így Friedman, Armen Alchian, Harold Demsetz, Robert Fogel. De azt hiszem, ez csak azt mutatja, hogy lehet valaki egyszerre jó közgazdász és gyenge filozófus” (McCloskey 1989).

A közgazdaságtan retorikája esszéként 1983-ban, könyvvé bővítve pedig két évvel később jelent meg. Ezek minden bizonnyal McCloskey legjobb ismert írásai. A cím provokációnak hat, de a kifejezés három nagyon is konkrét gondolatot takar. Először: a tudomány, mint minden értelmes társalgás, meggyőzés. Vagyis retorika. A retorika tehát nem „pusztán retorika”, nem a tudománytalan érvre ütött bélyeg. Ez volna a tudományfilozófiai gondolat. Másodszer: a közgazdaságtan hivatalos retorikája az egzakt tudományosságra, az előrejelzésekre, a falszifikációra és tesztekre hivatkozik, és a matematikai és statisztikai módszerek objektivitására támaszkodik. Ezt a „modernista” módszertant McCloskey elhibázottnak és károsnak tartja. Ez tehát a módszertani gondolat. Harmadszor: a közgazdaságtan hétköznapi, reflektálatlan retorikája McCloskeynél komoly elemzés tárgyává válik.

22 Részletes bibliográfiát nyújt McCloskey 2001.

23 A cikk érvelésével vitatkozik Komlos és Landes (1991a, 1991b). McCloskey válaszat lásd (1991).

De a hétköznapi retorika feltárása sem pusztán szövegek elemzését jelenti. Ha Blaug könyvének alcíme „Hogyan magyaráznak a közgazdászok”, akkor a valódi módszertani kérdés McCloskeynél igen hasonlóan hangzik: Mi a közgazdasági meggyőző(őd)és (persuasion)? Avagy: Hogyan győző(őd)nek meg a közgazdászok? Ez a kérdés köti össze a retorika (általunk némileg mesterségesen szétválasztott) három fogalmát. Ha nem hiszünk a tudomány pozitívista leírásában, ha a jó tudomány nem más mint jó társalgás, akkor azt kell vizsgálnunk, mi győzi meg a tudósokat. A közgazdászok módszertani retorikája meggátolja, hogy a tudás rejtett, „puha” elemeiről vitatkozzanak. Egy jobb tudományelmélet ebben segíthet nekik.

A hétköznapi retorika felmutatása és kibontása, amely egyszerre közgazdaságtani és irodalomkritikai feladat, McCloskey számára számos apró esettanulmányra és megfigyelésre ad alkalmat. Ezek közé tartoznak a vásárlóerő-paritás elméletével, illetve a Paul Samuelson és Gary Becker szövegeivel foglalkozó elemzések.

Egy az esszében csak futólag említett példát a könyvváltozat fejt ki bővebben (McCloskey 1985a: 58–62), de talán érdemes kitérni rá, mert érdekes ellentétben áll Blaug fenti elemzésével. Eszerint „*a Kereslet Törvényének bizonyításai leginkább irodalmi jellegűek.*” Mi győzi meg a közgazdászokat arról, hogy ha egy termék ára nő, akkor az iránta való kereslet csökken? McCloskey részletesen elemez tizenegy lehetséges érvet: (1) statisztikai teszt sok termék piacát egyszerre elemző modellben; (2) egyes piacok különálló statisztikai elemzése; (3) kísérletek emberi és állati alanyokon; (4) introspekció: „Ha a benzin kétszer annyiba kerülne, vajon kevesebbet fogyasztanék?”; (5) gondolatkísérlet; (6) példák, mint pl. az 1973–74-es olajárrobbanás (a nem közgazdászok nem számítottak a fogyasztás csökkenésére); (7) üzleti bölcsesség (az üzletemberek csökkentik az áraikat, ha többet akarnak eladni; nekik pedig tudniuk kell); (8) korábbi nagy közgazdászok tekintélye; (9) szimmetria a kínálat törvényével; (10) definícióra való visszavezetés; (11) analógia – ha a Törvény igaz a fagyira és a mozi-jegyre (márpedig ezt senki sem tagadhatja), akkor a benzinre alkalmazva is hihető; ha pedig a benzinre igaz, akkor talán az ingatlanokra, egészségügyi szolgáltatásokra, a hatalomra vagy éppen a szeretetre is.

Ezen érvek közül csak az első három volna megengedhető a „modernista” (pozitívista) tudományban. Mindhárom alapján születtek tanulmányok, néha pozitív, néha negatív eredménnyel. Blauggal ellentétben azonban McCloskey szerint a kereslet törvényét nem az empirikus érvek hatására fogadják el. Jó okunk van elfogadni a kereslet törvényét – írja. De ha valakit meg akarunk győzni az igazságáról, vajon milyen érveket sorakoztatnánk föl? Valószínűleg főként a maradék nyolc „irodalmi” érve támaszkodnánk, hiszen a tétel oktatásakor is ezt tesszük. A meggyőző(őd)és nagy mértékben introspekcióra épül.

De nem csak az elméleti meggyőző(őd)ésnek vannak feltáratlan aspektusai. Az esszé egyik figyelemreméltó gondolatmenete a statisztikai szignifikancia helytelen alkalmazásával foglalkozik. Ez a kvantitatív gazdaságtörténetész McCloskey módszertani írásainak visszatérő témája (lásd még McCloskey 1985b, McCloskey és Ziliak 1996, McCloskey 1997). Az érv lényege, hogy a statisztikai szignifikancia és a tárgyi (közgazdasági) jelentőség (az angolban szintén significance) nem mosható össze. Elképzelhető, hogy a regressziós elemzésben egy változó együttthatója nem különbözik „szignifikánsan” nullától, nagysága a kutató számára mégis jelentőséggel bír. És fordítva: egy változó becsült abszolút hatását tekintve lehet elhanyagolható, és mégis „statisztikailag szignifikáns” (McCloskey és Ziliak 1996: 97). Más szóval a statisztikai próba nem ad mércét annak eldöntésére, hogy a becsült hatás nagy-e, vagy éppen kicsi.

McCloskey és Ziliak (1996) tanulmánya részletesen bemutatja, hogy bár a statisztikai elmélet klasszikusai felhívják a figyelmet a szignifikancia/jelentőség technikai és tartalmi jelentésének különbségére, a tankönyvekben és a gyakorlatban (a jelentős folyóiratok által közölt cikkekben) e különbség túlnyomórészt elsikkad. Az alább közölt cikkben a vásárlóerő-paritás elméletének empirikus elemzése szolgáltat példát a két fogalom gyakori összemosására. A példa szerint két ország piacait integrálnak tekinthetjük, ha az árak „kellő mértékben” együtt mozognak. Ámde mikor mondhatjuk, hogy az árak együttmozgása „kellő mértékű”? A statisztikai tesztek automatikus alkalmazása elfedi a kutatók elől, hogy a tartalmi mércére vonatkozó kérdést fel sem tették.

McCloskey egy későbbi könyvében (1997) a korábbinál élesebben fogalmazza meg a tudományos gyakorlattal szemben megfogalmazott kritikáját. A „közgazdászok három bűnét” a következőkben látja. Elsőként: a közgazdászok az utóbbi évtizedek folyamán egyre nagyobb mértékben (McCloskey szerint tévesen) úgy gondolják, hogy pusztá táblával és krétával a valóságról releváns kijelentéseket tudnak tenni (blackboard economics).²⁴ A második az imént elemzett statisztikai szignifikancia helytelen alkalmazása. Harmadikként McCloskey az elméletből levezetett politikai ajánlások tendenciáját elemzi, amelyet paternalista társadalmi gyakorlatként értelmezhetünk („social engineering”).

A retorikai irányzat, amelynek kifejtésében Arjo Klammer vállalt jelentős szerepet McCloskey mellett,²⁵ nagy vihart kavart a módszertani irodalomban. Kritikusai szinte kivétel nélkül gyümölcsöző és fontos megközelítésként üdvözölték az irányzatot, ugyanakkor rámutattak néhány tudományfilozófiai inkonzisztenciára a szerzők írásaiban.

Ehelyen három kritikai megjegyzés bemutatására szorítkozunk. Több kritikus, így Caldwell és Coats (1984) valamint McPherson (1985) azt hányja McCloskey szemére, hogy úgy tesz, mintha a hagyományos módszertani nézetekkel még senki se szállt volna szembe előtte. A hagyományos nézetekkel szembeni kétely ugyanakkor nem kell, hogy a metodológia halálát jelentse, mint ahogy azt McCloskey érezteti: talán éppenséggel a metodológiai gondolkodás újjászületését jelenti, és az erjedés *A közgazdaságtan retorikája* megfogalmazása előtt megindult. McCloskey e kritikára 1994-ben megjelent könyvével válaszolt, amelyben nézeteit a kortárs módszertani és tudományfilozófiai gondolkodás kontextusában fogalmazta újra.

Számos McCloskey (1983, 1985) érintő elemzésben és könyvismertetésben fogalmazódott meg egy másik kritikus érv (pl. Blaug 1992: xvii-xx, Caldwell és Coats 1984, McPherson 1987). Eszerint McCloskey önellentmondásba kerül a módszertan jelentőségét illetően. Egyrészt azt állítja, hogy minden módszertan (vagy minden nagybetűs Módszertan) arrogáns és képmutató, és hogy nem engedhetjük meg, hogy a módszertan beavatkozzon a gyakorlatba. Vagyis, ha módszertani elvek és a gyakorlat összeütközésbe kerül, az utóbbit kell előnyben részesíteni. Ugyanakkor McCloskey írásai tele vannak jobbító javaslatokkal és a gyakorlat kritikájával. A legjobb példa erre a statisztikai szignifikancia elemzése, amelyre fentebb is utaltunk. McPherson szerint a retorika valójában mellékes szerepet játszik McCloskey kritikájában. És csupán retorikai alapon nem is védelmezhető. Ha a „közönség” (vagyis a közgazdász szakma) elégedett, mi kifogásunk lehetne a bevett gyakorlattal szemben (i.m. 597)? Vagyis McCloskey implicit módon elfogadja a metodológia kritikai, jobbító szerepét (tehát

24 Ez azon kevés értékelő megállapítás egyike, amelyben McCloskey és Blaug (1998a, b) egyetért.

25 Lásd többek között Klammer 1984, 1988, 2001, 2006 és Klammer, McCloskey és Solow 1988.

egy „agresszív” metodológia lehetőségét), még ha elutasítja is, hogy egy módszertani „szabálykönyv” elégséges lehet az elméletek értékeléséhez.

A harmadik kritikai megjegyzés, az előzőkhöz hasonlóan nem a retorika hasznosságát, hanem McCloskey ismeretelméleti álláspontját érinti. Uskali Mäki mutatott rá McCloskey írásaiban az „igazság” és a „retorika” fogalmának értelmezésében kimutatható bizonytalanságokra (1995). A retorika fogalma például néhol normatív elem nélkül jelenik meg („társalgás”), néhol viszont erős normatív tartalommal („nyílt, őszinte társalgás” – Habermas hatalommentes beszédhelyzetét idéző módon). Az igazság fogalmának behatóbb elemzése módot ad Mäki számára, hogy a közgazdaságtani módszertan „realista” felfogását kifejtse (Mäki 1988a, 1988b).²⁶ A realizmus és antirealizmus álláspontjai közti tudományfilozófiai vita a közgazdaságtanban Mäki színrelépéséig csekély szerepet játszott (Hausman 2003). A realista álláspontnak sok válfaja létezik, a két legfontosabbat Mäki (1988a) nyomán (leegyszerűsítve) így foglalhatjuk össze: A külvilágra vonatkozó realizmus szerint a külvilág a róla alkotott elképzeléseinktől és leírásainktól függetlenül létezik. Az igazságra vonatkozó realizmus szerint az elméleteink lehetnek igazak vagy hamisak a külvilággal való megfelelésük alapján (i.m. 95).²⁷

McCloskey szerint a (nagybetűs) Metodológusok bűne, hogy azzal ámítanak, képesek felmutatni azokat a kritériumokat, amelyek alapján *bizonyossággal* megállapítható, hogy egy adott esetben a közgazdászok megtalálták-e az igazságot, vagy sem. Mäki (i.m.) szerint McCloskey leírása félrevezető: nem igaz az, hogy a metodológusok összemossák az igazságot a bizonyossággal. Mäki fontosnak tartja, hogy bemutassa: az ismeretelméleti realizmus nem összeegyeztethetetlen a retorikával. Vagyis állíthatjuk, hogy a közgazdaságtan társalgás, és hihetjük ugyanakkor, hogy a külvilág (a gazdasági szereplőkkel és összefüggésekkel) létezik, valamint hogy az elméleteink megfelelhetnek a valóságnak (igazak lehetnek), bár bizonyosság e tekintetben nem lehetséges.

Mäki elemzésének a jelentőséget az adja, hogy McCloskey az itt vázolt kritikát elfogadja. A nagybetűs Igazság fogalmába valóban beleértette a bizonyosságot, és a különválasztásukra tett javaslatot elfogadja (McCloskey 1988: 152). Mäki hatására az igazság fogalmát is visszaköveteli a kutatás számára: „Én a magam részéről nyíltan vállalom, hogy realista vagyok, elkötelezettje az észnek (reason), és ebben soha sem inogtam meg az empirikus tudományos gyakorlatban (i.m. 153).”

Daniel Hausman

Ha Deirdre McCloskey az újabb filozófiában és retorikában találta meg a megoldást a pozitívista tudományelméletek problémáira, Daniel Hausman váratlanul a XIX. századi tudományelméletekhez nyúl vissza, a J. S. Mill nevével fémjelzett, és az 1930-as évek előtt a közgazdaságtanban uralkodó módszertani nézetekhez. A közgazdászok szerinte nem állítják, hogy elméleteik szó szerint igazak – csupán azt, hogy közel igazak. Eléggké megközelítik az igazságot, legalábbis ahhoz képest, hogy mennyire leegyszerűsítik a külvilág hatóerőit. Mill

²⁶ McCloskey könyvről tartott szimpózium többi hozzászólóját lásd: Rappaport 1988 és Rosenberg 1988. McCloskey választát lásd 1988.

²⁷ Vö. fentebb az instrumentalizmusról mondottakat.

fogalmi kerete továbbá annak megértésében is segíthet, miért bíznak a közgazdászok elméleteikben az empirikus nehézségek dacára (Hausman 1992b: 53).²⁸

A válogatás szerzői közül Daniel Hausman az egyetlen, aki nem közgazdász. Szerzteágazó egyetemi tanulmányok után szerzett doktori címet filozófiából a Columbia Egyetemen, és Michael McPhersonnal közösen alapítója az 1984-ben indult Economics and Philosophy című folyóiratnak. Fő kutatási területe a közgazdaságtan és a filozófia határterületén elhelyezkedő módszertani, etikai és metafizikai kérdések. Legfontosabb könyvei a *Capital, Profits, and Prices: An Essay in the Philosophy of Economics* (1981), a *The Inexact and Separate Science of Economics* (1992, továbbiakban *Pontatlan tudomány*), a szintén Michael McPhersonnal írt *Economic Analysis and Moral Philosophy*, aminek második bővített kiadása 2006-ban jelent meg, valamint a *Causal Asymmetries* (1998). Hausman a *Pontatlan tudományban* fejti ki álláspontját teljes részletességgel a közgazdaságtan módszertanáról, innen származik a válogatásban található szövegek közül a második. A szintén 1992-ben megjelent *Essays on Philosophy and Economic Methodology* pedig, amelyben az első fordítás eredetije található, egyfajta kommentárként olvasható a *Pontatlan tudomány* egyes részeihez.

Egy filozófus nézőpontja némileg eltér a közgazdászokétól, amit az is jól mutat, hogy Hausman az egyetlen szerző aki, igyekszik meghatározni, mire is gondol, amikor a „közgazdaságtan” szót használja. Blaug és McCloskey számára a közgazdaságtan mindazt jelenti, amivel a közgazdászok foglalkoznak. Ez nagyrészt főárambeli tevékenységet jelent, így tudomány-filozófiájuk is főleg erre koncentrál. Hausman saját tudományfilozófiai nézeteit a klasszikus fogyasztói és vállalatelmélet által meghatározott egyensúlyelméletet keretein belül, illetve ennek kiterjesztései esetén tartja érvényesnek. A *közgazdaságtan*²⁹ ilyen definíciója nyilván csak részben felel meg annak, amit a közgazdászok közgazdaságtanként értelmeznek, hiszen gyakorlatilag a mikroökonómia azon alapelméletét takarja, amit régebben árelméletnek hívtak. Hausman felhívja ugyan a figyelmet erre az eltérésre, azt azonban az olvasó belátására bízva, hogy az általa használt *közgazdaságtan* definícióján kívül eső területeken milyen módszertani összefüggések állapíthatóak meg.

Nagyon is határozott álláspontot képvisel azonban a szerző az általa meghatározott *közgazdaságtannal* kapcsolatban. Szerinte ezt egy olyan sajátos deduktív metodológia jellemzi, amit a pontatlanság (*inexactness*) és az önállóság (*separateness*) fogalmai írnak le. A „pontatlanság” arra vezethető vissza, hogy a *közgazdaságtani* elmélet csak bizonyos fajta oksági magyarázatokkal foglalkozik, néhány alapaxiómából vezeti le következtetéseit. Az „a priori” adott, plauzibilis axiómákat a kutatás során nem kérdőjelezi meg. Ebből következően következtetései „pontatlanok”: csak hozzávetőlegesen, „*caeteris paribus*” (más tényezők változatlansága mellett) érvényesek. Az „önállóság” azt jelenti, hogy létezik a valóságnak egy olyan területe, a gazdasági jelenségek köre, ahol a *közgazdaságtan* oksági magyarázatai csaknem kizárólagos jelentőséggel bírnak. Amint azt Mäki (1996: 28) megjegyzi, e két fogalmat egyáltalán nem olyan könnyű elkülöníteni egymástól, mint ahogy azt Hausman állítja. Az önállóság ugyanis nem más, érvel Mäki, mint a pontatlansághoz fűzött kiegészítő axióma, miszerint

28 Hausman visszatérése a XIX. századi megközelítésekhez nem példanélküli a kortárs irodalomban. Az iparági elemzések elméletében nagy tekintélyt szerzett John Sutton magyarul is megjelent könyvében (2002, 2005) olyan példákat keres a modern közgazdaságtanból, amelyek megfelelnek Marshall elképzelésének a „pontatlan” tudományról.

29 A fogalmi eltérés jelzésére szöveg további részében a hausmani *közgazdaságtan* fogalmát dőlt betűkkel szedjük.

a pontatlan módszertan által használt oksági összefüggések lefedik a legfontosabb gazdasági jelenségeket, így egyéb oksági kapcsolatok joggal zárhatók ki a *közgazdaságtan* elméletéből. Ebben az értelemben az önállóság a pontatlanság egy speciális esete, amit érdemes szem előtt tartani a két fogalom módszertani következményeinek vizsgálata során.

Hausman szerint a pontatlanság legfontosabb következménye, hogy az elmélet és az empiria között nem lehet olyan egyértelmű kapcsolatot feltételezni, mint az egzakt tudományoknál. A gazdasági szereplők számos olyan kontextus részesei, amelyek kívül esnek a *közgazdaságtan* területén, mégis döntően befolyásolhatják a szereplők viselkedését az egyes egyedi esetekben. Nem lehet tehát az elmélet következtetéseit olyan szigorúsággal tesztelni, mint azt egy hipotetikus-deduktív elemzési keret feltételezi. E kétségek miatt az elmélet következtetéseinek megítélése jelentősen függ attól, hogy mennyire bízunk a kiinduló axiómákban. Mennyire kérdőjelezi meg ez Friedman véleményét a feltételezések realizitkusságáról? Egyrészt a feltételezések sokkal nagyobb hangsúlyt kapnak, és hihető, azaz valamennyire valóságű általánosításokon kell alapulniuk. Másrészt azonban a pontatlanságból az is következik, hogy a feltevések és a gazdasági valóság aprólékos leírása között mindig űr fog tátongani, azaz nem lesznek teljesen realizitkikusak. A *caeteris paribus* feltevések tartalma esetről esetre változik, s ezzel együtt az axiómák realizitkussága is. Ilyen értelemben, Friedmant visszahozva, a legjelentősebb és legalapvetőbb elméletek azok lesznek, amelyek a legtöbb egyedi, nem realizitkikus esetben is alkalmazhatóak.

A másik metodológiai jellemző, az önállóság, lehatárolja a *közgazdaságtan* területét, méghozzá a pontatlan tudomány által használt oksági összefüggések segítségével. Így *közgazdaságtan* a gazdasági jelenségek azon szűkebb területére vonatkozik, amelyen belül az általa használt oksági összefüggések dominálnak. Ezen a területen belül azonban kizárólag ezek az oksági kapcsolatok értelmezhetők *közgazdaságtanként*, egyéb elméletek vagy nem tudományosak vagy más diszciplínához tartoznak. Hausman ezt a követelményt negatívan ítéli meg, mivel szerinte ebből a módszertani alapállásból következik a *közgazdaságtan* dogmatikussága és zártsága más társadalomtudományok felé. Erre példaként a preferenciamegfordulások jelenségét hozza fel. A „kereslet törvénye” mögött meghúzódó mélyebb elmélet a fogyasztói döntések elmélete, amiből a kereslet és annak tulajdonságai bizonyos segédfeltételezések mellett levezethetőek. A fogyasztói döntések elmélete a stabil preferenciák feltételezésére épül, azaz azt feltételezi, hogy – minden egyéb változatlanúsága mellett – ha valaki inkább tudományfilozófiai szöveget olvas, mint szépirodalmi, akkor ez minden esetben így van. Számos kísérleti eredmény azonban azt mutatja, hogy a fogyasztók szisztematikusan megsértik ezt a feltételezést. Hausman számára az önállóság követelménye által táplált dogmatizmus iskola-példája Grether és Plott következtetése (Hausman 1992a: 227–246). Ők a preferenciamegfordulások jelenségét kimutató kísérletek hibáit igyekeztek kimutatni saját kísérlet elvégzésével, sikertelenül. Miután saját kísérleti eredményeik sem cáfolták meg a preferenciamegfordítás létezését, egyszerűen azt javasolták, hogy a közgazdászok ne vegyenek tudomást ezekről az empirikus eredményekről, hiszen amúgy sincs olyan alternatív elmélet, ami a jelenségek hasonlóan széles körében helyettesíthetné a fennálló fogyasztási elméletet.

Ez a példa nem csak a *közgazdaságtan* sajátos módszertani eljárásait mutatja be, hanem rávilágít Hausman elméletének két gyenge pontjára is. Az egyik a már említett dilemma a pontatlanság-önállóság megkülönböztetésében. Ennek tükrében a fenti példa úgy is értékelhető, hogy Grether és Plott nem valami obskúrus, dogmatikus nézet áldozata (önállóság), hanem egyszerűen egy pontatlan deduktív tudomány szempontjából ítéli meg az elméletek

értékét, ami a legtöbb esetben alkalmazható elméletet részesíti előnyben. A másik probléma az, hogy a példa bevallottan nem egy deduktív tudományos gyakorlat leírása, hiszen kísérleti módszertanok összevetéséről van szó. A példában művelt közgazdaságtan ugyan a *közgazdaságtan* axiómáiról szól, azonban nem annak módszereivel dolgozik, hogyan vonatkozhat tehát rá a *közgazdaságtan* módszertana? A közgazdaságtani viselkedéskutatás (behavioral economics), aminek két megkülönböztető vonása a kísérleti módszertan általános használata és a klasszikus fogyasztói elmélettől eltérő viselkedési modellek kidolgozása, az egyik legtermékenyebb közgazdaságtani terület, és mára gyakorlatilag a főáram részévé vált. Hausman 1992-es perspektívájának ez természetesen nem lehetett része, a jelenből nézve azonban nehéz figyelmen kívül hagyni a közgazdaságtan azon részét, amelyik leginkább foglalkozott a Hausman által is felvetett módszertani kérdésekkel.

Hausman nézeteit a közgazdaságtan struktúrájáról több oldalról érte kritika. Deirdre McCloskey azért kritizálja Hausmant, mert csak az elméleti közgazdaságtan eredményeit veti filozófiai elemzés alá (1994: 16. fejezet). McCloskey szerint, ha az elemző csak az elméleti közgazdaságtanra figyel, a tudományág felét figyelmen kívül hagyja, és a maradandó eredmények még nagyobb százalékát. Ebben nem egyedül az elemző a hibás. A közgazdászok maguk is túl nagy becsben tartják az elméletet – így az általános egyensúly elmélete a közgazdászok között nagy presztízsnak örvendő terület, miközben McCloskey szerint nem tartozik a XX. századi közgazdaságtan fontos eredményei közé.

Mark Blaug módszertani monográfiájának második kiadásában (1992: xvi) kritizálja Hausmant és a XIX. század módszertani nézeteinek feltámasztását. Amint azt fent bemutattuk, a klasszikus közgazdászok szerint a közgazdaságtan axiómái megbízhatók, így az azokból levezetett következtetések is azok. Ha a megfigyelések ellentmondanak az elmélet következtetéseinek, ez csupán azt mutatja, hogy bizonyos zavaró tényezők is jelen vannak a valóságban, amelyeket figyelmen kívül hagyunk. A megfigyelések ebben az értelemben inkább az elmélet alkalmazhatóságának határait jelölik ki, mintsem tesztelnék annak érvényességét. Blaug e módszertani nézeteket a „verifikacionizmus” címszó alatt tárgyalja (lásd i.m. 3. fejezet), arra utalva, hogy a tudósok csak az elméletet alátámasztó megfigyeléseknek tulajdonítanak jelentőséget. Már a megnevezés is egyértelművé teszi, hogy Blaug szerint Popper egyszer s mindenkorra elavulttá tette e módszertani elveket. Meggyőződését a XIX. század második felének elmélettörténetén demonstrálja. Ebben a korszakban nyilvánvalóvá vált, hogy a teljes autoritást élvező ricardói közgazdaságtan hosszú távú előrejelzéseivel a valós fejlemények szöges ellentétben állnak. A gabona árának emelkednie kellett volna, a reálbéreknek stagnálnia, a profitrátáknak csökkennie, a földbérlet nemzeti jövedelmen belüli arányának pedig növekednie. Mindezen előrejelzéseket az 1830-as és 40-es évek fejleményei megcáfolták. Ennek ellenére, figyelmeztet Blaug, jelentős közgazdászok sora (J. S. Mill mellett kívül Senior, Cairnes és mások) ragaszkodott Ricardo elméletéhez – a tudomány pontatlanságára és zavaró tényezőkre hivatkozva. A verifikacionizmus tehát veszélyes módszertan, mert felhatalmazást ad arra, hogy soha ne vegyük komolyan a megfigyeléseket. Pontosan ez a „defenzív” módszertanok veszélye, írja Blaug, amelynek ambíciója a pusztá deskripció, vagyis a tudományos gyakorlat leírása, és nem a helyes tudományos elvek lefektetése.

Végül Hausman elmélete kapcsán szeretnénk egy olyan problémakört is bemutatni, amely bár Hausman közgazdasági elméletek szerkezetét elemző munkásságában szintén nagy jelentőséggel bír, az alábbi válogatásban nem kap nagy teret. Ez a problémakör a *közgazdaságtan* normatív vonatkozásait érinti, és jelentős kérdőjelet tesz az általánosan elfogadott és

Friedman által is hangsúlyozott pozitív-normatív módszertani dichotómia mellé. Hausman kiemeli a *közgazdaságtani* alapelmélet azon sajátosságát, hogy az valójában egy racionalitáskonceptió (a hasznosságelmélet) köré épül (Hausman és McPherson 1996). Ez ugyanis azt eredményezi, hogy ezen a racionalitáskonceptión keresztül sokkal szorosabb a kapcsolat a normatív és a pozitív közgazdaságtan között, mint az első ránézésre érzékelhető lenne.

Hausman szerint minden racionalitáskonceptió normatív tartalmat is hordoz (Hausman és McPherson 1996: 38), ami egyfajta természetes viszonyítási pontként szolgál a gyakorlati cselekvés számára. Egyes választásokat racionálisnak, másokat pedig irracionálisnak besorolni, nem egyszerűen definíciós feladat, hanem egyben minősíti is az adott döntést: helyeslést illetve rosszallást fejez ki. Az, hogy az ordinális hasznosságelmélet racionalitáskonceptiója a *közgazdaságtani* alapelmélet központi eleme, egyben azt is eredményezi, hogy ez lesz a racionalitás-mérce a *közgazdaságtan* számára. Mivel a racionális döntések elmélete is Hausman szerint, ezért ez a racionalitásfogalom lesz a valóságos cselekvések mércéje is. Így az, hogy a racionalitás hol pozitív, hol normatív értelemben szerepel, nem pusztán retorikai fogás a *közgazdaságtani* írásokban, hanem elkerülhetetlen velejárója bármilyen racionalitáskonceptió használatának.³⁰

Az, hogy a jóléti, azaz normatív *közgazdaságtan* a pozitív *közgazdaságtan* racionalitás fogalmára épül egyben azt is jelenti, hogy amennyiben meg kívánjuk tartani a jóléti *közgazdaságtan* jelenlegi struktúráját, úgy tartózkodnunk kell az alapjául szolgáló elvek módosításától, vagy elvetésétől. Márpedig a jóléti *közgazdaságtan* sajátos formája (Hausman 1992: 68) teszi csak lehetővé azt, hogy a normatív értékelés során eltekinthessünk egyéb erkölcsfilozófiai fogalmak használatától. A pozitív és normatív *közgazdaságtan* között a racionalitásfogalom szoros kapcsolatot alakít ki; e fogalom megváltoztatása vagy kiterjesztése, például a preferenciamegfordulások kapcsán, mindkét terület számára fontos következményekkel jár.

Hausman számára a *közgazdaságtan* tudományfilozófiája nem tét nélküli vizsgálódás. Álláspontja a módszertan és a tudományos gyakorlat kapcsolatáról kísértetiesen hasonlít Deirdre McCloskey véleményére: ő is úgy véli, hogy a közgazdászok (és mindannyiunk) szerencséjére a közgazdaságtan módszertani önképe nem egyezik meg tudományos a gyakorlattal. Abban is egyező álláspontot képviselnek, hogy a fent vázolt pozitívista tudományos önkép jelentősen gátolja a közgazdászokat tudományos tevékenységükben, s ezen segíthet egy megfelelő, „felvilágosító” módszertan, amit Hausman a Mill-i fogalmi kerethez való visszatérésben jelöl meg. Fontosnak tartja a módszertani nézeteiből fakadó normatív kritikát, akárcsak Blaug és McCloskey: míg a pontatlanságot korrekt tudományos hozzáállásnak tartja, addig az önállóság követelményét kárhóztatja, mivel szerinte az akadályozza a közgazdaságtan fejlődését, elszegényíti, és dogmatikussá teszi azt.³¹ A kiutat egyrészt a több és jobb minőségű adatok gyűjtésében, illetve az empirikus módszertan fejlesztésében látja, másrészt a sokszínűbb elméletalkotást sürgeti. A közgazdászok módszertani olvasottsága aligha változott radikálisan az elmúlt másfél évtizedben, így Hausman meglátásainak közvetett alátámasztását láthatjuk egyrészt a közgazdaságtani viselkedéskutatás már említett elméleti újításában, valamint az empirikus mikroökonómia megerősödésében, amit a részletesebb adatbázisokhoz való hozzáférés segített elő.

30 A közgazdászok manapság sokkal ritkábban használják a racionális jelzőt, mert az elmúlt két-három évtized kutatási rámutattak arra, hogy mennyire sokrétű lehet a közgazdasági döntések mögötti racionalitás.

31 Ez utóbbi annak ellenére, hogy retorikai alapállásából ez egyáltalán nem következik.

Záró megjegyzések

Milyen általános tanulságok vonhatók le a kortárs közgazdaságtani módszertan ütköző nézeteiből? (1) A tudományfilozófia nem ad kész recepteket a közgazdasági kutatás számára. Egyrészt nyilvánvaló, hogy a huszadik század uralkodó pozitivista tudományfilozófiai nézetei az utóbbi évtizedekben meggyengültek. A közgazdaságtanra való alkalmazhatóságuk korábban sem számított problémamentesnek. (2) A közgazdászok nem követik a pozitivista elveket, amelyeket hirdetnek. Ennek bemutatása ugyanakkor nem elegendő a tudományos gyakorlat kritikájához, lévén, hogy az elvek hitele is megrendült. (3) A közgazdaságtan módszertanának elemzéséhez annak jobb megértése szükséges, hogy „mit csinálnak valójában a közgazdászok”. Ebben egyformán hasznosak Blaug esettanulmányai elmélet és megfigyelés viszonyáról, McCloskey megfigyelései a közgazdászok érvelésmódjáról, és Hausman elmélete a közgazdasági elméletek struktúrájáról. (4) A módszertan a korábbinál alázatosabb érdeklődése a tudományos gyakorlat iránt nem jelenti a kritika lehetetlenségét. Így mindhárom szerzőnk valamilyen összefüggésben problémásnak ítéli meg a közgazdaságtani elmélet és megfigyelés viszonyát. Az elmúlt két évtized kutatásában az empiria javára megfigyelhető elmozdulás talán nem független ettől az elégedetlenségtől.

A jelen vállalkozást az a meggyőződés motiválta, hogy e reflexiók mind a közgazdaságtani, mind a tudományfilozófiai gondolkodás számára megteremkenyítőek lehetnek.

Hivatkozott irodalom

- Bekker Zsuzsa (szerk.) (2002): *Gazdaságelméleti olvasmányok 1. Alapművek, alapirányzatok*. Budapest: Aula.
- Blaug, Mark (1962): *Economic Theory in Retrospect*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, Mark (1976): The Empirical Status of Human Capital Theory: A Slightly Jaundiced Survey. *Journal of Economic Literature* 14(3): 827–855.
- Blaug, Mark (1980): *Methodology of Economics: Or How Economists Explain*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, Mark (1992): *Methodology of Economics: Or How Economists Explain*. 2. kiadás. Cambridge: Cambridge University Press.
- Blaug, Mark (1994): Not only an economist: autobiographical reflections of a historian of economic thought. *The American Economist* 38(2): 12–27. Reprint in Blaug 1997a: 3–25.
- Blaug, Mark (1997a): *Not only an economist: Recent essays of Mark Blaug*. Aldershot: Edward Elgar.
- Blaug, Mark (1997b): The economic value of higher education. In Blaug 1997a: 207–223.
- Blaug, Mark (1998a): Disturbing currents in modern Economics—trends in 1990s economics. *Challenge* május–június.
- Blaug, Mark (1998b): The problems with formalism. *Challenge* május–június.
- Boland, Lawrence A. (1979): A Critique of Friedman's Critics. *Journal of Economic Literature* 17: 503–522.
- Boland, Lawrence A. (2003): Methodological criticism vs. ideology and hypocrisy. *Journal of Economic Methodology* 10(4): 521–526.
- Caldwell, Bruce J. (1980): A Critique of Friedman's Methodological Instrumentalism. *Southern Economic Journal* 47(2): 366–374.
- Caldwell, Bruce J. (1982): *Beyond Positivism: economic methodology in the twentieth century*. London: Routledge.

- Caldwell, Bruce J. (1984): Some Problems with Falsificationism in Economics. *Philosophy of the Social Sciences* 14: 489–495.
- Caldwell, Bruce J. (1991): Clarifying Popper. *Journal of Economic Literature* 29(1): 1–33.
- Caldwell, Bruce J. (szerk.) (1993): *The Philosophy and Methodology of Economics*. Aldershot: Edward Elgar.
- Caldwell, Bruce J. (1994): *Beyond Positivism: economic methodology in the twentieth century*. Javított kiadás. London: Routledge.
- Caldwell, Bruce J. és A. W. Coats (1984): The Rhetoric of Economists: A Comment on McCloskey. *Journal of Economic Literature* 22: 575–578.
- De Marchi, Neil (szerk.) (1988): *The Popperian Legacy in Economics: Papers Presented at a Symposium in Amsterdam, December 1985*. Cambridge: Cambridge University Press.
- De Marchi, Neil, (1991): Introduction: Rethinking Lakatos. In De Marchi és Blaug (1991): 1–30.
- De Marchi, Neil (szerk.) (1992): *Post-Popperian methodology of economics*. Boston: Kluwer.
- De Marchi, Neil és Mark Blaug (szerk.) (1991): *Appraising economic theories: studies in the methodology of research programs*. Aldershot: Edward Elgar.
- Friedman, Milton (1953): The Methodology of Positive Economics. In uő: *Essays in Positive Economics*. Chicago: University of Chicago Press, 3–43.
- Friedman, Milton (1986): A pozitív közgazdaságtan módszertana. In uő: *Infláció, munkanélküliség, monetarizmus*. Budapest: Közgazdasági és Jogi Kiadó, 17–50.
- Hands, D. Wade (2001): *Reflection Without Rules: Economic Methodology and Contemporary Science Theory*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hausman, Daniel M. (1981): John Stuart Mill's Philosophy of Economics. *Philosophy of Science* 48(3): 363–385.
- Hausman, Daniel M. (1985): Is Falsificationism Unpractised or Unpracticable? *Philosophy of the Social Sciences* 15: 313–319. Reprint in Hausman (1992b): 92–98.
- Hausman, Daniel M. (1988): An Appraisal of Popperian Methodology. In De Marchi (1988): 65–86. Reprint in Hausman (1992b): 74–91.
- Hausman, Daniel M. (1989): Economic Methodology in a Nutshell. *Journal of Economic Perspectives* 3(2): 115–127. Reprint in Hausman (1992b).
- Hausman, Daniel M. (1992a): *The Inexact and Separate Science of Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hausman, Daniel M. (1992b): *Essays on Philosophy and Economic Methodology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hausman, Daniel M. (1994): *Philosophy of Economics: An Anthology*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hausman, Daniel M. (2003): Philosophy of Economics. In *The Stanford Encyclopedia of Philosophy* (Summer 2006 Edition). Edward N. Zalta (szerk.). URL: <http://plato.stanford.edu/archives/sum2006/entries/economics/>. Hozzáférés 2007. november 2.
- Hausman, Daniel M. és Michael S. McPherson (1996): *Economic Analysis and Moral Philosophy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hausman, Daniel M. és Michael S. McPherson (2006): *Economic Analysis, Moral Philosophy and Public Policy*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hutchison, Terence (1938): *Significance and Basic Postulates of Economic Theory*. London: Macmillan.
- Klamer, Arjo (1984): *Conversations with economists: New Classical Economists and Opponents Speak Out on the Current Controversy*. Totowa (NJ): Rowman&Allanheld.
- Klamer, Arjo (1988): Economics as Discourse. In de Marchi (1988).
- Klamer, Arjo (2001): Making sense of economists: from falsification to rhetoric and beyond. *Journal of Economic Methodology* 8(1): 69–75.
- Klamer, Arjo (2006): *Speaking of Economics: How to get in the Conversation*. London: Routledge.
- Klamer, Arjo, Donald N. McCloskey és Robert Solow (szerk.) (1988): *The Consequences of Economic Rhetoric*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Klant, Johannes (1984): *The rules of the game: the logical structure of economic theories*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Komlos, John és Richard Landes (1991a): Anachronistic economics: grain storage in medieval England. *Economic History Review* 44: 36–45.
- Komlos, John és Richard Landes (1991b): Alice to the Red Queen: imperilous econometrics. *Economic History Review* 44: 133–136.
- Lakatos Imre (1997): *Lakatos Imre tudományfilozófiai írásai*. Miklós Tamás (szerk.). Budapest: Atlantisz.
- Latsis, Spiro (szerk.) (1976): *Method and Appraisal in Economics*. Cambridge: Cambridge University Press.

- Madarász Aladár (szerk.) (2000): *Közgazdaságtani eszmetörténet*. Budapest: Osiris.
- Mäki, Uskali (1988a): How to Combine Rhetoric and Realism in the Methodology of Economics. *Economics and Philosophy* 4: 89–109.
- Mäki, Uskali (1988b): Realism, Economics, and Rhetoric: A Rejoinder to McCloskey. *Economics and Philosophy* 4: 167–169.
- Mäki, Uskali (1995): Diagnosing McCloskey. *Journal of Economic Literature* 33: 1300–1318.
- Mäki, Uskali (1996): Two portraits of economics. *Journal of Economic Methodology* 3(1): 1–38.
- Mäki, Uskali (2003): 'The methodology of positive economics' (1953) does not give us *the* methodology of positive economics. *Journal of Economic Methodology* 10(4): 495–505.
- McCloskey, Donald N. (1970): Did Victorian Britain Fail? *Economic History Review* 23(December): 446–459. Reprint in McCloskey (2001).
- McCloskey, Donald N. (1976): English Open Fields as Behavior Towards Risk. *Research in Economic History* 1: 124–170. Reprint in McCloskey (2001).
- McCloskey, Donald N. (1983): The Rhetoric of Economics. *Journal of Economic Literature* 21(2): 481–517.
- McCloskey, Donald N. (1985a): *The Rhetoric of Economics*. Madison: University of Wisconsin Press. Második kiadás: 1998.
- McCloskey, Donald N. (1985b): The Loss Function Has Been Mislaidd: The Rhetoric of Significance Tests. *American Economic Review* 75(2): 201–205.
- McCloskey, Donald N. (1988): Two Replies and a Dialogue on the Rhetoric of Economics: Mäki, Rappaport, Rosenberg. *Economics and Philosophy* 4: 150–166.
- McCloskey, Donald N. (1989): Why I'm no longer a positivist. *Review of Social Economy* 47(3): 225–238. Reprint in McCloskey (2001).
- McCloskey, Donald N. (1991): Conditional economic theory: a reply to Komlos and Landes. *Economic History Review* 44: 128–132.
- McCloskey, Donald N. (1994): *Knowledge and persuasion in economics*. Cambridge: Cambridge University Press.
- McCloskey, Deirdre N. (1997): *The Vices of Economists; The Virtues of the Bourgeoisie*. Amsterdam: Amsterdam University Press.
- McCloskey, Deirdre N. (1999): *Crossing: A Memoir*. Chicago: University of Chicago Press.
- McCloskey, Deirdre N. (2001): *Measurement and Meaning in Economics*. Válogatott írások. Szerkesztette és az előszót írta S. Th. Ziliak. Aldershot: Elgar.
- McCloskey, Deirdre N. (2006): *The Bourgeois Virtues: Ethics for an Age of Commerce*. Chicago: University of Chicago Press.
- McCloskey, Donald N. és John Nash (1984): Corn at Interest: The Extent and Cost of Grain Storage in Medieval England. *American Economic Review* 74(1): 174–187. Reprint in McCloskey (2001).
- McCloskey, Donald N. és J. Richard Zecher (1985): How the Gold Standard Worked 1880–1913. In *The Gold Standard in Theory and History*. B. Eichengreen (szerk.). New York: Methuen, 63–80. Reprint in McCloskey (2001).
- McCloskey, Deirdre N. és Stephen Thomas Ziliak (1996): The Standard Error of Regressions. *Journal of Economic Literature* 34(March): 97–114. Reprint in McCloskey (2001).
- McPherson, Michael S. (1987): Review. *The Journal of Economic History* 47(2): 596–598.
- Popper, Karl (1957): *The Poverty of Historicism*. London: Routledge&Kegan Paul.
- Popper, Karl (1989): *A historicizmus nyomorúsága*. Budapest: Akadémiai Kiadó.
- Popper, Karl (1992): *Unended Quest; An Intellectual Autobiography*. London: Routledge.
- Popper, Karl (1998): *Szüntelen keresés: intellektuális önéletrajz*. Budapest: Áron.
- Rappaport, Steven (1988): Economic Methodology: Rhetoric or Epistemology? *Economics and Philosophy* 4: 110–128.
- Rosenberg, Alexander (1988): Economics is Too Important to Be Left to the Rhetoricians. *Economics and Philosophy* 4: 129–149.
- Sutton, John (2002): *Marshall's Tendencies: What Can Economists know?* Boston: MIT Press.
- Sutton, John (2005): *Marshall tendenciái avagy mit tudhatnak a közgazdászok?* Budapest: Nemzeti Tankönyvkiadó.
- Weintraub, E. Roy (1985): *General Equilibrium Analysis: Studies in Appraisal*. Cambridge: Cambridge University Press.